

**XX ASRNING 90-YILLARIDA VA XXI ASR BOSHLARIDA JANUBIY
OROLBO'YI ILK TEMIR DAVRI ARXEOLOGIK NATIJALARINING
O'RGANILISHIQIY QARASHLARINING PEDAGOGIK TAHLILI
ASOSIDA**

Sodiqova Dilnoza Odiljon qizi

Nurafshon shahri Prezident maktabi Tarix o'qituvchisi

1937 yildan Xorazm ekspeditsiyasi Quyi Amudaryo, Sariqamishbo'yi va Uzboy hududlarida qidiruv ishlarini olib borib, 400 dan ziyod tarixiy obidalarni ro'yxatga olgan edi¹. Ekspeditsiya xodimlari tomonidan ro'yxatga olingan qadimgi qal'alar qatorida arxaika (miloddan avvalgi VI-V asrlar) davriga mansub yodgorliklar qayd qilingan.

Xorazm ekspeditsiyasi xodimi M.G.Vorob'eva ma'lumotiga ko'ra, Amudaryoning o'ng sohili sarhadlarida aholi tomonidan barpo qilingan 250 ta, so'l sohilida esa 60 dan ortiq arxaika davriga oid qishloq tipidagi aholi markazlari va hajmi o'rta, katta shaharlar mavjudligini qayd qilgan edi². Xorazm ekspeditsiyasi xodimi A.S.Kesning olib borgan geologik tadqiqotlari natijalaridan ma'lumki, yer geologiyasining to'rtlamchi davri mobaynida Uzboy, Sariqamish, Quyi Amudaryo va Orolbo'yi sarhadlarining shakllanishi yakun topgan.³ O'zbek geograf olimlari O'rta Osiyoning tabiiy geografiyasi o'quv qo'llanmasida ham Amudaryo va Sirdaryo dinamikasi tufayli Uzboy, Sariqamish,

¹ Толстов С.П. Древней Хорезм. М. 1948. Қадимги Хоразм харитаси.

² Воробьева М.Г. Проблема «Большого Хорезма и Археология //Этнография и археология Средней Азии. М. «Наука», 1979.с.40

³ Кесь А.С. Антропогенное воздействие на формирование аллювиально-дельтовых равнин Амударьи //культура и искусство древнего Хорезма //М.Наука, 1981 с.73.

Quyida Amudaryo hududlari shakllanganligiga e'tiborni qaratganlar.⁴

P.Baratov, M.Mamatqulov, A.Rafiqovlarning ma'lumotlariga ko'ra, bundan 25-10 mln yillar ilgari (Neogen davri) Orolbo'yi va Qizilqumda juda keng tekisliklar tarkib topgan. Orol cho'kmasi yuqori Neogenning oxirida tarkib topa boshlagan bo'lib, hozirgi yakuniy holatida emas edi. O'rta to'rtlamchi davrda Amudaryo Qoraqum pasttekisligini to'ldirib shimol tomon burilgan. Zarafshon daryosining beshta irmog'i suvini olib uning bir tarmog'i Uzboy orqali Kaspiy dengizining Janubi-G'arbiy qismiga quygan⁵. Amudaryoning o'ng sohilining shimoli-sharqiy tomonida Sulton Uvays tog'i joylashgan, balandligi 471 m⁶. Shimoli-g'arbiy tomonida Yumurtog' va Qubotog'larning balandligi 300 metrdan oshmaydi. Amudaryo havzasi Nukus shahari atrofidan boshlangan bo'lib, deltaning umumiy maydoni 144500 km². Quyida Amudaryoning vujudga kelgan qadimiy havzasi antropogen allyuvial yotqizilardan (gil, gilli qum, qumloq, qumoq) bo'lib, uning qalinligi 20 m, ba'zi xududlarda 100 metrga borgan. Amudaryo Pitnak yaqinidan qisqarib, Tuyamo'yin tangligini hosil qiladi. Vodiyning kengligi 450-480 m, so'ngra esa yana kengayib, 10 km hosil qiladi. Sulton Uvays, Quyunchiq, Qoratov, Jumirtov past tog'lar orasida Amudaryo qisqarib oqadi. Amudaryo Nukus shaharidan keyin Qipchoqdaryo, Oqchadaryo, Erkindaryo, Ko'xnadaryo, Toldiqdaryo, Qozoqdaryo kabi tarmoqlarga ajralgan. Bu o'lkaga shimoldan Arktika, shimoli-sharqdan Sibir sovuq shamollari bemalol kirib kelishi oqibatida qish sovuq, bahor kech, kuz erta boshlanadi. 1925 yil Amudaryo To'rtko'l shahridan 8 km uzoqlikda oqib turgan bo'lsa, 1934 yilga kelib, 500 m qolgan. 1938 yil To'rtko'l shahrini daryoning toshqin suvi yuva boshlagan. 1959 yilga kelib, Amudaryo suvining toshishi

⁴ Baratov P, Mamatqulov M, Rafiqov A. U'rtta Osiё tabiiy geografiyasi. T. "U'qituvchi", 2002.

⁵ K'ur. asar. B.283-284.

⁶ Baratov P. U'zbekiston tabiiy geografiyasi. Toshkent, "U'qituvchi", 1997 b.154-162.

natijasida butun shaharni bosib ketgan. Vohada sug'orma dehqonchilik madaniyatining rivojlanishida Polvonyop, G'azovot, Shovot, Qilichniyozboy, Toshsaqa, Mang'it, Qizketgan, Qirqqiz kabi yirik va o'rta hajmi kichik ichki sug'orish inshootlari muhim o'rin egallagan. Quyi yob, Amudaryo havzasi tabiiy sharoit va tuproq o'simliklarning joylashish xususiyatiga qarab, Chimboy-Qo'ng'iroq, Beltov va Xorazm kabi tabiiy-geografik xududlarga ajratish mumkin. Xorazm tabiiy-geografik xududi Amudaryoning qadimiy havzasi hisoblanadi⁷.

R.Qurboniyazov fikricha, voha xududi mezozoy erasida va paleogen davrida dengizning tagi bo'lgan. Xorazmning geologik tuzilishda 4 ta tipdagi yotqiziqlardan iborat bo'lgan. Chunonchi:

1.Qadimgi kristalli jinslardan tashkil topgan hududlar (Yumurtog', Qubatog')

2.Amudaryoning o'ng qirg'og'ida bo'r yotqiziqalaridan tashkil topgan hududlar.

3.Tuyamo'yin atroflarida paleogen jinslardan iborat bo'lgan joylar.

4. Neogen jinslardan iborat Zaungizi qoraqumi.

Avestoda Amudaryo tarixiga oid ilk ma'lumotlar qayd qilinadi. Amudaryo suvi dinamikasiga oid dastlabki ma'lumotlar Avestoning Yasht kitobining o'ninchi qismida qayd qilingan. Ya'ni, “u mamlakatning jasur sardorlari harbiy yurishlar qiladi, u yerda o'tloqlar va suvga serob baland tog'lar mavjud. Daryolari Ishkat, Paruta, Margian, Areya, Gava Sugda va Xorasmiyaga to'lqinlanib oqadi, ularda kema qatnaydi deb qayd qilinadi⁸.

Yunon tarixchisi Gekatey Miletskiy 522-519 yillarda Doro I buyrug'iga binoan Kariylik Skilakning amalga oshirgan sayyohati hisobotida qayd qilingan

⁷ Курбониёзов Р.Хоразм географияси. Урганч, 1998, б.36.

⁸ Пьянков И.В.Хорасмии Гекатея Милетского ВДИ, № 2., М, “Наука”, 1972, с.14.

ma'lumotlar asosida yozilgan “Yerning tasviri” asaridagi “Osiyo” qismida xorasmiylar va “Xorasmiya” shahri to'g'risidagi ma'lumotlarni qayd qilgan. Gekatey asarida qayd qilingan tarixiy ma'lumotlar asosida Afiney shunday yozadi, “Parflarning sharqidagi tekisliklar va tog'larni ishg'ol qilgan xorasmiylar yashaydi. U tog'larda yovvoyi daraxtlar, tol, yulg'un, tikanli kinara o'sadi. Stepan esa, “Xorasmiya” parflarning sharqidagi shahar. Ularning shahri Xorasmiya”⁹.

Gerodot asarida Akes (Amudaryo) daryosi quyidagicha talqin qilingan: “Osiyoda bir vodiy bor, atroflarni tog'lar bilan o'ralgan, bu vodiyan Oks daryosi oqib o'tadi. Daryo qirq tarmoq hosil qilib quyiladi, uning bir tarmog'idan tashqari, qolgan hamma tarmoqlari botqoqliklar va halqobalar ichida g'oyib bo'ladi: bu yerda yashovchi odamlarning ovqati baliq, o'zlari esa tulen terisini yopinib yurganlar deb aytadilar. Araksning yolg'iz bir tarmog'i ochiq erlardan o'tadi va Kaspiy dengizga quyiladi. Xullas, Kaspiy dengizi g'arb va Kavkaz bilan chegaralanadi. Sharq tomondan esa unga bepoyon tekislik kelib yondoshadi. Bu bepoyon tekislikning bir qismini massagetlar ishg'ol qilgan. Osiyoda bir tekislik bor, atrofi tog'lar bilan o'ralgan. Tog'ning beshta darasi bor edi. Bu vodiy qachonlardir xorasmiylarga qarashli bo'lib, xorasmiylar parfiyanlar, saranglar, tamanaylar chegaradosh hududga joylashgan. Biroq, forslar tomonidan bosib olingan paytdan boshlab shohning mulkiga aylangan. Tekislikni qurshagan tog'ning bir joyidan Akes degan daryo oqib kiradi. Ilgari daryo besh o'zanga bo'linib, har bir o'zan alohida daradan chiqib, yuqorida nomi keltirilgan xalqlarning yerini sug'organ. Biroq, xalqlar forslar qo'l ostiga o'tgach, o'zgarish yuz berdi. Ya'ni, podsho beshala darani ko'mib, har biriga to'g'on yasashni buyurdi. Oqibatda, suv kiradi-yu chiqish yo'li qolmaganidan tog' bilan o'ralgan tekislik ko'lga aylandi. Shunday qilib, ilgari suvdan foydalanib yurgan xalqlar,

⁹ Пьянков И.В. Хорасмии Гекатея Милетского. М, «Наука», ВДИ, № 2, 1972, с 6-7.

hozir foydalanish huquqidan mahrum bo'lganlari uchun qattiq yo'qchilikda qoldilar. Qishda, boshqa xalqlar qatorida Tangri yomg'ir yuboradi, ammo tariq, kunjut ekiladigan yozda ular suvsizlikdan juda azoblanadilar. Suvlari yo'qligidan ularning xotinlari Eronga yo'l olib, shohning saroyi oldida o'kirib yig'lab, dodvoy qilib yolvoradilar.

Podsho so'rovchilarni qurg'oqchilikdan qattiq azoblanayotganlarini ko'rib yerlarini to'sgan to'g'onni ochib yuborishni buyuradi. Yerlari suvga qongach, to'g'on yana yopiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, ular bilan birgalikda suvsizlik azobidagi boshqa xalqlarning suvi ham ochiladi. Aytilgan gurunlardan bilamanki, rasmiy soliqlardan tashqari, to'g'on ochilishi jarayonida podsho ko'p pul yig'ib oladi. Ishlar mana shunaqa.¹⁰ Muallif asari yana bir joyida “Araksda Lesbosga teng keladigan orollar ko'p. Orollarning aholisi turli ildizlarni ovqat qilishadi. Bularni yozda yeyishsa, qishda ba'zi bir daraxt mevalari bilan tirikchilik qilishadi. Bu mevalarni ham yoz pishig'ida terib g'amlashadi. Aytishlaricha, ularda yana bir daraxt borki, uning mevasini avaylab terib oladilar. Keyin gulxan yoqib, atrofiga o'tirib, haligi mevadan olovga oz-oz tashlab, chiqqan tutunni xidlashib, xuddi ellinlar may ichib mast bo'lganidek kayf qilishadi. Haligi mevalarni tashlaganlari sari kayflari oshib borib, oxirida o'yinga tushib qo'shiq kuylashadi.

Massagetlar hayot tarzi haqida ana shularni aytib berishadi. Araksning haligi bitta o'zani ochiq yerdan oqib borib Kaspiy dengizga quyiladi. Bu dengiz boshqa hech qaysi dengizga quyilmaydi va qo'shilmaydi. Kaspiy esa o'ziga xos alohida bo'lib, kemada suzganda uzunasiga 15 kunlik eniga esa eng keng joyida 8 kunlik yo'l masofaga ega. Uning g'arbiy qirg'og'i bo'ylab, hajman shuningdek, balandligi jihatidan ham eng katta tog'lardan bo'lmish Kavkaz bilan

---

¹⁰ Геродот. Тарих. IX .III. 117

chegaralangan bo'lsa, sharq tomonidan unga cheksiz chegarasi tekislik yondoshgan. Bu maskan kattagina qismini esa Kir bosib olishni mo'ljallagan massagetlar egallaganlar. Bu zamonga kelib ularning hukmdori o'lgan podshoning xotini edi¹¹.

A.Makedonskiy O'rta Osiyoni bosib olgandan keyin antik davr mazkur mintaqada xalqlari to'g'risida aniq tarixiy ma'lumotlar tarix fani sahifasida paydo bo'la boshladi. Aristotel, Strabon, Ptolomey, Arrian, Kvint Kurtsiy Ruf, Polibiy asarlarida Xorazmning qadimgi dunyosi tarixiga oid ma'lum ma'noda tarixiy ma'lumotlar o'z aksini topganligini qayd qilish lozim. Ammo, asarlarda ajdodlarimiz tomonidan qad ko'tarilgan qishloq va shaharlar atamasi uchramaydi. Aristotel Amudaryo to'g'risida “Hindiston daryosidan tashqari Oks daryosi eng kattasi, u daryoda kemalar qatnaydi va unda Girkan dengiziga ko'p miqdorda hind tovarlarini tashiydilar, u yerdan mollarni Albaniyaga olib boradilar va Albaniyadan Kura daryosi orqali Qora dengizga chiqadilar deb qayd qilgan¹². Yunon geografi Strabon Gerodot izidan borib Amudaryoni Araks daryosi bilan chalkashtirib, u to'g'risida ma'lumotlarni qayd qiladi. Ya'ni, ”Tasdiqlayman ko'p joylarda tarmoqlarga ajralib ketadigan Araks daryosi boshqa daryolarga qaraganda bu mamlakatga ko'proq suv beradi; u o'zining butun tarmoqlari bilan shimoldagi dengizga borib quyiladi, bir tarmog'i Girkan qo'ltig'iga qo'yiladi. Araxaslar, massagetlar baktriyaliklarga yaqin yerda g'arbroqda Oks daryosi bo'ylarida yashaydilar¹³. Muallif xorasmiylarni Parfiya, Girkaniya, Areya, Drangiana (saranglar va famaneylar) bilan birgalikda soliq to'laganlar deydi¹⁴. Polibiy (mil. avv. 204-122-yy) ma'lumotiga ko'ra, apasiaklar

¹¹ Геродот. Тарих. IX. I.

¹² Ғуломов Я.Ғ. Хоразмнинг суғорилиш тарихи.Т., “Фан”, 1959, б .79.

¹³ Страбон. География. XI.6.8.

¹⁴ Страбон XI.9.1.10

Oks bilan Yaksartning orasida yashaydilar. Daryolarning birinchisi Girkan dengiziga, ikkinchisi Meotida ko'liga quyiladi. Ikkalovi kemalar qatnaydigan darajada salmoqlidir. Ko'chmanchilarning otdan tushmay ulardan Girkaniyaga o'tib turishlari qiziq. Bu haqda ikki xil gapirishadi. Birinchisi juda oddiy, ikkinchisi esa garoyi-bu, biroq imkonsiz deb bo'lmaydi. Oks o'z suvlarini Kavkaz tog'lari suvlari qo'shilishi hisobiga Baqtriyada ulkan daryoga aylanadida, keng tekislikdan uzoq oqadi. Keyin sahroga yetib borganda katta va tik qoyalarga duch keladi. Pastga tashlanarkan, oqimining tezligidan suvi qoyalardan bir stadiyadan ortiqroq nariga borib tushadi. Apasiaklar ana shu sharsharaning tagidagi qup-quruq joydan Girkaniyaga o'taveradilar. Quyidagi ikkinchi hikoya esa rostga ko'proq o'xshaydi. Daryo oqib o'tadigan yerlarda keng maydon va tekisliklar ko'p. Tog'u qoyalarga duch kelgan daryo yana shu maydonga shiddatli tushib, ularni teshib kiradi-da, biroz masofga yer ostidan oqib yana yuzaga chiqadi. Varvarlar bu joylarni yaxshi bilganlari uchun Girkaniyaga ana shu daryo yer ostidan oqadigan joyidan borib kelaveradilar¹⁵. Abu Rayhon Beruniyning “U (Xorazm) bir vaqtlar ko'l bo'lsa kerak, chunki Jayhun Xazar dengiziga Balxan deb atalgan shahar yaqinidan o'tgan” deb qayd qilishi geolog va geograf olimlarning Amudaryo tarixini chuqur o'rganish uchun keng tadqiqotlarni olib borishiga turtki bo'lgandir.

O'rta Osiyoning tarixiy-madaniy mintaqalarida olib borilgan arxeologik tadqiqotlarning natijalariga ko'ra, qadimgi davr jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy va etnomadaniy rivojlanishiga bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy omillar. Bundan VI ming yilliklarga kelib, Turkmanistonning janubidagi Kopetdog' tog' oldi etaklarida hosil bo'lgan edi. Dehqonchilik sohiblari hunarmandchilik uy chorvachiligi va dehqonchilik madaniyati yo'nalishlarini olib borganlar. (Joytun,

¹⁵ Полибий. Умумий тарих. X 6.48.

Chaqmoqlitepa)¹⁶. Ilk neolit davrida ilk madaniy – xo’jalik markazlarning vujudga kelishiga manba bo’lgan ijtimoiy- iqtisodiy omillar Kopetdog’ tog’ oldi etaklarida vujudga kelgan. Mil.avvalgi IV-III ming yillik o’rtalarigacha bo’lgan tarixiy davrda O’rta Osiyo jamiyatining ijtimoiy - iqtisodiy rivojlanishida o’zgarishlar sodir bo’lganligi kuzatiladi. Bu tarixiy davr urug’ jamoalari misni ixtiro qilib, undan mehnat qurollarini ishlab chiqilishi va ularning xo’jalik yo’nalishlarida keng foydalanishi natijasida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini yanada tezlashtirgan.

Amudaryoning o’ng sohilida avvalgi madaniy –xo’jalik massivlari barham topadi. Tuyamo’yin hududida miloddan avvalgi IV-III ming yilliklarda ko’llar sohili atrofida, Sariqamish, Uzboy xududlarida madaniy-xo’jalik massivlari faoliyati davom etgan.

Qadimgi Xorazm tarixi tadqiqotchisi S.P.Tolstov xulosasiga ko’ra, bronza davrida vohaga janubiy Turkmanistondan ziroatkor va shimoli-sharqiy tomondan chorvador qabilalar ko’chib kelib, Suvyorgan va Tozabog’yab madaniyatlarini yaratganlar¹⁷. Lekin, bu jarayonda tub aholi kaltaminorliklar ta’siri muhim o’rin egallaganini qayd qilish lozim. Bizning nazarimizcha, suvyorganliklar mahalliy aholi bo’lib, xo’jalikning iqtisodiyoti bo’lgan ziroat-chorvachilik yo’nalishlarini olib borganlar. Agar suvyorganliklar janubdan kelib, joylashgan bo’lsa, loy me’morchiligi bilimni uy-joy qurilishi bilimidan foydalanishi mumkin edi. B.I.Vaynberg Sariqamish havzasida olib borgan tadqiqotlari natijalaridan xulosa qilib, Sariqamish, Uzboyda suv oqimi to’xtab qolganligi sababli mavjud bo’lgan

¹⁶ Массон В.М. Поселение Джейтун. Ленинград, «Наука» 1972 с.105-107, табл IV-V.

¹⁷ Толстов С.П. Древний Хорезм М, «Наука», 1948 с.66-78 .Он же. По следам древнехорезмийской цивилизации.М-Л.1948, с.76-78.Толстов С.П., Итина М.А. Проблема сурганской культуры.СА. NI. М, «Наука». 1960 с.14-35. Итина М.А. Новые стоянки Тазабагыбской культуры. МХЭ, вып-1, М, «Наука», 1959 с.57-59 Она же. Новые стоянки Тазабагыбской культуры Ангка-5 и Кават-3 в 1957. МХЭ.Вып №2 1960 с.82-103. Она же.Раскопки могильника Тазабагыбской культуры Кокча-3.МХЭ.Вып № 5, М., «Наука», 1961, с.3-96.

ijtimoiy-iqtisodiy omillar barham topgan¹⁸. Turkmanistonning bronza jamiyati tarixi bilimdoni V.M.Masson tadqiqotlari natijalaridan ma'lumki, Murg'ob vohasida yangi madaniy-xo'jalik markazi shakllangan. Uning bosh shahari Oltintepa bo'lib, u O'rta osiyoning ilk shahari timsolida tasvirlanadi¹⁹.

Miloddan avvalgi VI asr oxirida Amudaryoning o'rta qismida ikki madaniy – xo'jalik markazi tarkib topgan (Qushqal'a, Odoytepa). Miloddan avvalgi V asr mobaynida Amudaryoning o'ng va so'l sarhadlarida yangidan – yangi madaniy xo'jalik markazlar tarkib topgan. Chunonchi: Charmanyob sug'orish zonasida Qal'aliqir 1 tepaligi atrofini qamrab olgan madaniy xo'jalik markaz. Mazkur tarixiy davrda Ko'zaliqir madaniy- xo'jalik markaz sifatida o'z faoliyatini tugatgan edi. (Ahamoniylar tomonidan bosib olingan edi) Amudaryoning tohsaqa zonasida Xumbuztepa, Xazorasp, Xeykanik kanali etagida yangidan – yangi madaniy - xo'jalik markazlar qaror topadi. Amudaryoning o'ng sohilida esa bitta madaniy-xo'jalik markaz tashkil topib, uning atrofida 58 ta hajmi kichik madaniy markazlar vujudga kelgan.

Davr	Ijtimoiy-iqtisodiy omillarga ega bo'lgan hududlar
Mil.avv.V-IV ming yillar	Quy Amudaryo havzasi, Sariqamish, Uzboy
Mil.avv.III ming yillar	Quy Amudaryo, Sariqamish, Uzboy
Mil.avv.II ming yillar	Quy Amudaryo, Orol dengizi janubi va shimoli-sharqiy hududlar
Tarixiy jarayon	Ijtimoiy-iqtisodiy omillarga ega bo'lgan xududlar

¹⁸ Вайнберг Б.И. Экология Приаралья в древности и средневековье // Этнографическое обозрение// М., N, 1997, с.29.

¹⁹ Массон В.М. Новая цивилизация древневосточного типа на юге Средней Азии //Памятники культуры. Новая открытия// М, «Наука», 1976. Он же. Раскопки жилых кварталов и оборонительных сооружений Алтынтепе//АО-1975,М.:1976.с.534-535

Mil.avv.X-VI asr o'rtalari	Janubiy Oqchadaryo, Sariqamish havzasi Janubiy qismi
Mil.avv.VI asrning oxiri	Sariqamishbo'yi havzasi Ko'zaliqir balandligi atrofi, Tuni daryo havzasi atroflari. Amudaryoning o'rta qismi (Darg'on zonası)
Mil.avv.V asr	1.Amudaryoning o'ng sohili. Janubiy Oqchadaryo Dingilja vohasi, 2.Amudaryoning so'l sohili a)Toshsaqa zonası b)Charmanyob zonası v)Tunidaryo havzasi g)Hazorasp zonası d)Heykanik kanali etagi zonası

Jadvalda qayd qilingan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, Amudaryoning o'ng sohilidan Dingilja vohasida madaniy-xo'jalik massiv va markazlar aksariyat ko'pchilikni tashkil etgan. Endi, Xorazm vohasi va unga geologik jihatidan ulanib ketgan Sariqamishbo'yi havzasi va Tunidaryo havzasi atroflari sarhadlarida tarkib topgan madaniy-xo'jalik markazlarining vujudga kelishi va rivojlanish bosqichlarini tahlil qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.Аскарлов А. Некоторые вопросы истории становления узбекской государственности //ОНУ.1997, № 3-4.

2. Авесто.Видевдат-1-2.Душанбе, 1985.

3. Варатов П. Ўзбекистон тавийй географияси. Тошкент, “Ўқитувчи”, 1997
4. Варатов П, Маматқулов М, Рафиқов А. Ўрта Осиё табиий географияси. Т. “Ўқитувчи”, 2002.
5. Вуряков Й.Ф. Генезис и этапы развития городской культуры Ташкентского оазиса. Ташкент, 1982.
6. Вайнверг В.И. Экология Приаралья в древности и средневековье // Етнографическое обозрение // М., Н, 1997.
7. Виноградов А.В. Неолитические памятники Хорезма /МНЕ, Вип-3, 1962.
8. Виноградов А.В. Древние орошения и риволы Среднеазиатского Междуречья М. «Наука», 1981.
9. Итина М.А. Новые стоянки Тозавагыянской культуры Ангка-5 и Кават-3 в 1957 г /МНЕ, Вип 2, 1960.
10. Итина М.А. Поселение Якка-Парсан-2 (раскопки 1958-1959 гг) МНЕ, Вип 6, 1963.
11. Вишневецкая О.А. Раскопки на городище Кйзели-гир. Ао, 1971, М.” Наука”, 1972.